

„VALADA SALEDASSE STROOFLI...”

Selle aasta septembri lõpul anti esimest korda välja August Sanga nimeline luuletõlke auhind. Algul pidin minagi kuuluma žüriisse, kuid ma taandasin ennast enne, kui läks otsustamiseks. Teadsin juba ette, et minu arusaam luulest ei lange kokku teiste žüriiliikmete käsitusega. Viimase tõuke taandumiseks andis see, et hindamiseks välja jagatud tõlgete seas olid ka José Eduardo Degrazia tekstid, mil puuduvad formaalsedki luule tunnused ja mida ka tõlkija Jüri Talvet nimetab proosaminiatuurideks.¹

See sunnib uuesti küsima: mida me ikkagi hindame? Mis asi see luule üldse on? Kust läheb luule ja proosa piir? Neid (juba tüütuvõitu) küsimusi on meil korduvalt arutatud, kuid pole jõutud üldiselt aktsepteeritava lahenduseni. Tegemist pole mingi skolastilise sääsekurnamisega, vaid elulise probleemiga, sest žanripreemiate määramisel saab see esimeseks valikukriteeriumiks. Kas proosa või luule – sellest sõltub seegi, kuidas asjaomast kirjatööd honoreeritakse. Lootuses probleemistikku aktuaaliseerida, valasin õli tulle ja pressisin omal ajal Kulka luulepreemia kandidaadiks Indrek Koffi oopuse „Eestluse elujõust”, mis koosneb üksnes kulunud käibefraasidest, aga loob kordustega sugestiivse rütmi. Auhinnatud see saigi, järgnes nurin kuluarides, kuid selgust see provokatsioon ei toonud.

Mida on öelda teoreetikutel? Jaak Põldmäe: „[M]iinimumtunnuseks luule eristamisel proosast jääb värssideks

jagunemine”.² Värss tähendab Põldmäel kirjarida. Sellest puhtformaalsest liigitusest näib pakkuvat pääsu Mihhail ja Maria-Kristiina Lotmani värskel monograafia: „Lihtsalt graafiliste vahenditega liigendatud proosa ei muutu värssiks [---]. Värsi fenomen seisneb mitte liigenduses, vaid liigendatud liikmete teatavas mõttes ekvivalentsuses, kusjuures see „teatav mõte” ei pruugi olla keeleline.”³ Väga ebamäärane! Pealegi räägib eelöeldule vastu nende vabavärsikäsitlus, mille järgi (kas või teksti tükeldamisel saadud) kui tahes pikad ja kui tahes erineva rütmiskeemiga read ongi automaatselt värsijalad (kuhu jääb ekvivalentsus?).⁴ See peaks pühitsema teksti luuleks. Ja me tammume ikka surnud ringis.

Sisukama luule määratluse leiab Märt Väljataga pikemast kirjutisest „Mis on luule?”, kus ta saksa eeskujudel toetudes lähtub prototüübisemantikast. Kuna see ei ole paraku jõudnud kriitikute, toimetajate ja teiste kirjanuduse kuraatorite teadvusse – juhendatakse ikka vaid kirjapildist –, tasub seda siin meenutada.

„Lüürika prototüüpne defineerimine ei ürita leida piisavaid ja tarvilikke kriteeriume, *differentia specifica*’t, tunnuseid, mida esineb üksnes luuletustel ja kõikidel luuletustel, vaid loeb üles jooni või tendentse, mis on iseloomuli-

² J. Põldmäe, Eesti värsiõpetus. Tallinn: Eesti Raamat, 1978, lk 42.

³ M. Lotman, M-K. Lotman, Eesti silbilis-rõhulise rütmika jooni: nelikrohheus ja -jamb 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses. Tallinn: EKSA, 2018, lk 52.

⁴ M. Lotman, M-K. Lotman, Eesti silbilis-rõhulise rütmika jooni, lk 61.

¹ J. T. [Saatesõna luuletustele.] – Looming 2018, nr 3, lk 368.

kud prototüüpsele luuletusele, oma liigi kesksele esindajale, tekstile, mis kätkeb kategooria kõige representatiivsemad jooni.”⁵ Oma üksikasjaliku vaatluse kokkuvõtteks esitab Väljataga loendi luulele iseloomulikest joontest: need on tekstiilisus, värsilisus, lühidus, eteldavus, hälbivus tavakeelest, kõlavus, enesekohasus (mille ilminguks on korduvad elemendid, näiteks meetrum ja riim), vahetu lausujasubjekt, subjektiivsus, staatilisus, absoluutsus, tõlkimatus. Mingi osa loetletud tunnustest peaks tekstil olema, et seda tajutaks luuletusena, ja kõik tunnused ei ole võrdse kaaluga. Kindla meetrumi ja riimidega teksti liigitaks vist igaüks kohe luuletuseks, sõltumata teiste tunnuste olemasolust. Viimast punkti loendis – tõlkimatust – ei maksa ülearu tõsiselt võtta, sest luulet on ikka tõlgitud ja tõlgitakse ka edaspidi. Ja harvad pole juhtumid, kus tõlge osutub paremaks kui originaal.

Kuid on suur vahe, kas tõlkida n-ö klassikalisi, meetrilis-riimilisi luuletusi või vabavärsse. Klassikalise luule tõlkimine nõuab lisaks heale stiilitajule ka tehnilisi oskusi meetrumi järgimisel ja riimide otsimisel. See õnnestub paremini neil, kes on ise selliseid värsse (kas või sahtlisse) kirjutanud ja omandanud seeläbi teatud vilumuse. August Sang oli vormimeister, ja kui luuletõlke auhind kannab tema nime, siis ootaks laureaate just samast tsunftist.

Viimasel ajal on ilmunud luuletõlkeid (Baudelaire, Kavafis), kus on loobutud rütmist ja riimist. Kas tõlkijad ei valitse vormi või on lihtsalt läinud kergema vastupanu teed? Selliseid tõlkeid nimetati varemalt reaalusteks, neid peeti toorikuteks, mis kuulusid edasisele töötlemisele. Sama tähtis kui sisu on luule puhul vorm – vastasel korral poleks neid üldse vormi valatud. Kui ka meetrilis-

riimilisel luulel pole vabavärsi ees muid eelseid, siis vähemalt üks on kindlasti – ja see on meeldejäätvus. Võrreldes, kui palju klassikalisi ja kui palju vabavärsse on meie kultuurimälus talletunud. Mis puutub tõlkijate autasustamisse, siis pingestamata otsesõnalise vabavärsi tõlkimine ei erine stiilitundliku proosa tõlkimisest ja vastav Kulka auhind on juba olemas.

Sel sajandil kirjutatakse nii meil kui ka mujal põhiliselt lobedat vabavärsi ja luuletaja/tõlkija kutseoskused jäävad välja arendamata. Angloameerika maailmas on populaarsed loova kirjutamise kursused ja ehk õpetatakse mõnel neist ka luulekunsti. Meil pidas omal ajal luulekooli Ingvar Luhaäär, aga kas me teame tema õpilasi? Praegu saab parima ettevalmistuse ilmselt räpitrännist. Räpp kuulubki rohkem sõnakunsti kui muusika valdkonda.

Kutseoskused on kaotanud oma tähtsuse teisteski kaunites kunstides. Moodne tants ei nõua enam klassikalist balletikooli, mis rõhub joone puhtusele. Kontseptuaalse või installatsioonikunsti harrastajad ei pea oskama joonistada. Videokunstnikult ei nõuta operaatori pabereid. See on suur kergendus, võiks isegi öelda, et demokraatia võidukäik. Igaüks võib nüüd tulla lagedale oma loomingu ja kedagi ei põlata ära.

Tulles tänavuse auhinna saaja juurde, siis ei kahtle ma tõlke – soome murdest hiu keelde – hääduses, ainult et sellise valikuga loodi kahtlane pretsedent. Auhinna statuudiga oleks ehk tulnud paika panna, millised võivad olla lähte- ja sihtkeeled. Kas edaspidi tuleks arvesse võtta ka tõlkeid, mis on tehtud näiteks setu keelest kirjakeelde, kirja-keelest setu keelde, setu keelest hiu keelde? Setu keel on eesti kirjakeelest sama kaugel kui mõned soome murded.

⁵ M. Väljataga, Mis on luule? II. – Keel ja Kirjandus 2013, nr 4, lk 257.

JOEL SANG